

**VELIKA
POVIJEST
CRKVE**

I

ima udjela crkvena povijest, mora se posegnuti za poviješću velikih publikacija vrela (npr. *H. Bresslau*, Geschichte der MG [Hannover, 1921], uz to *H. Grundmann*: Geschichte in Wissenschaft und Unterricht 2 [1951] 538—547), historijskih instituta (npr. *W. Friedensburg*, Das Kgl. Preussische hist. Institut in Rom 1888—1901 [Berlin, 1903]; *H. Kramer*, Das Österreichische hist. Institut in Rom 1881—1901 [Rim 1932]); o drugim historijskim institutima u Rimu: *K. A. Fink*, Das Vatikanische Archiv [Rim, 1951] 152—180), za godišnjim izvještajima tih instituta u odgovarajućim časopisima, i napokon za dopisivanjem i autobiografijama velikih istraživača: Die Geschichtswissenschaft in Selbstdarstellungen, izd. *S. Steinberg* (Leipzig, 1925); Die Religionswissenschaft in Selbstdarstellungen, izd. *E. Stange* (Leipzig, 1927), u kojem između ostalih pišu *H. Grisar*, *H. Schrörs* i *J. Schmidlin*; *P. M. Baumgaten*, Römische und andere Erinnerungen (Düsseldorf, 1927); *Th. v. Sickel*, Römische Erinnerungen, izd. *L. Santifaller* (Beč, 1947). Niže navedeni prikaz je pokušaj da se slijedi recipročno djelovanje između crkvene povijesti, njezina pisanja i nastave; na jednom primjeru, koji mi je blizak, istraživao sam ga u: Das Konzil von Trient. Ein überblick über die Erforschung seiner Geschichte (Rim, 1948) 167—213.

Möhler i *Döllinger*: *J. A. Möhler*, Die Einheit der Kirche (1825), izd. *J. R. Geiselmann* (Köln, 1957); Ges. Schriften und Aufsätze, izd. *J. J. I. Döllinger*, 2 sv. (Regensburg, 1839/1840); *St. Lösch*, *J. A. Möhler*. Ges. Aktenstücke und Briefe I (München, 1928). — *K. Bihlmeyer*, *J. A. Möhler* als Kirchenhistoriker, seine Leistungen und seine Methode: ThQ 100 (1919) 134—198; *H. Tüchle*, Die Eine Kirche. Zum Gedenken *J. A. Möhlers* (Paderborn, 1939); *J. R. Geiselmann*, Lebendiger Glaube aus geheiligter Überlieferung. Der Grundgedanke der Theologie *J. A. Möhlers* und der Kath. Tübinger Schule (Mainz, 1942); *isti*, L'ecclésiologie au XIXe siècle (Pariz, 1960) 141—195; *B. D. Dufourcq*, Schisme et primauté chez *J. A. M.*: RSR 34 (1960) 197—231. — *Döllingerova* biografija od njegova učenika, starokatolika *J. Friedricha*, 3 sv. (München, 1899/1901) može biti nadomještena tek kad izade zbirka pisama koju je započeo *V. Conzemius*; usp. *V. Conzemius*: ZBLG 22 (1959) 154—160; *St. Lösch*, Döllinger und Frankreich (München, 1955). Programatski značaj govora o prošlosti i sadašnjosti kat. teologije (1863): Kleinere Schriften, izd. *F. H. Reusch* (Stuttgart, 1890) 161—196.

a) Počeci kršćanske historiografije u starini

»Smisao za povijest, koji je bio srazmjerno živ kad su Evandjelja i Djela apostolska prikazivala u sebi završeno djelo Krista i apostola, bio je gotovo zamro u vrijeme kad je iz Kristove objave izrasla Crkva i u borbi i progonu postala povjesna veličina« (Altaner). Usred poplave apokrifnog i legendarnog spisateljstva stoje kao pravi svjedoci tog povijesnog smisla autentični stari akti mučenika, kao »Martyrium Polycarpi«, akti Justina mučenika i Scilitanaca te historijska saopćenja apoleta (npr. Hegesipa i Ireneja), koja su oni uvrstili u svoje argumentacije. Nešto kasnije javlja se u »Kronikama svijeta« Seksta Julija Afrikanca¹ († poslije 240) i Hipolita Rimskog² († 235) težnja da se historijska

¹ Sačuvani ulomci PG 10, 63—94; Lit: Altaner⁶ 186.

² Weltchronik, izd. *A. Bauer-R. Helm* (Berlin, 1955) [= GCS 46]; Lit: LThKV 379 s.

činjenica utjelovljenja, postanak i rast Crkve barem sinkronistički ugradi u profanu i starozavjetnu povijest. Povijest spasenja je starija no povijest Crkve. »Kronika svijeta« Euzebija Cezarejskog († 339), objavljena 303, dala je, istina u slobodnoj latinskoj preradbi koju je izvršio Jeronim, oblik tom tipu kršćanske historiografije za narednih tisuću i više godina.

»Otac crkvene povijesti« postao je Euzebije tek svojom »Crkvenom poviješću« ('Εκκλησιαστικὴ Ἰστορία). Objavljena u svom praobliku (7 knjiga) još prije Dioklecijanova progona, nastavljena je, uzimajući u obzir događaje do 324. i proširena na 10 knjiga. Na samom početku (I 1) stoji program: »Odlučio sam da u jednom spisu izvijestim o nasljednicima svetih apostola, o vremenima koja su protekla od našeg Spasitelja do danas, o brojnim velikim događajima u crkvenoj povijesti, o svim odličnim crkvenim vođama i poglavarima u najuglednijim općinama, o svima onima koji su bez prijekida usmeno i pismeno služili Božjoj riječi, o osobama, broju i vremenu onih koji su se od pohlepe za novotarijama dali navesti na najgore zablude, da bi se predstavili kao vođe do mudrosti koja nije nikakva mudrost, da bi se kao bijesni vuci bez milosrđa oborili na Kristovo stado, zatim o sudbini koja je zadesila židovski narod neposredno nakon zločina na našem Spasitelju, nadalje o vremenima brojnih teških napadaja kojima je božanska riječ bila izložena kod pogana, zatim o junacima koji su se borili za nauk prolijevajući krv i podnoseći muke, na kraju o vjerskim svjedočanstvima u našim danima i o milosrđu našeg Otkupitelja, milostivom i punom ljubavi.« U skladu s tim programom opisuje Euzebije, služeći se pri tom i nekanonskim vrelima (Filon, Flavije, Josip), gotovo kronološkim redom djelovanje Isusa i apostola kao i poapostolsko doba (knjiga I—III); slijedeće knjige (IV—VII) sadržavaju popise biskupa apostolskih Crkava u Rimu, Aleksandriji, Antiohiji i Jeruzalemu, no izvješćuju i o nastalim herezama i o velikim crkvenim piscima te o progonima koje su provodili Židovi i pogani. »Progoni naših dana« naslov je knjiga VIII i IX, a X knjiga posvećena je pobjedi kršćana za Konstantina Velikog; ta posljednja knjiga nadopunjena je spisom o palestinskim mučenicima te panegiričnom vitom Konstantina istog autora. U svojoj »Crkvenoj povijesti« nije Euzebije još mogao ocrtati »genetički razvijenu sliku povijesti« (Altaner). Prevladavajući eshatološki stav, usudio se ipak kao prvi stupiti na »pusti put, kojim još nitko nije išao«, da bi povješću kršćana kao izabranog Božjeg naroda posvjedočio pobjedu Božju nad đavlom i pridonio »duhovnom dobru čitalaca« (III 24). Euzebije saopćava brojne akte i donosi izvode iz izgubljenih spisa (npr. Papije), pa je zbog toga njegovo djelo daleko najvažnije historiografsko vrelo za prva tri stoljeća. Dokumentarne po-

tvrde i popisi biskupa uneseni su u kronološki okvir carskih tablica, literarni oblik slijedi uzor profane historiografije, ali je izgrađen »vještinom koja se ne smije prezreti« (Eduard Schwartz); novost je metafizička osnovica.

Euzebije je našao trojicu nastavljača koji pišu o istom vremenskom razdoblju. Sokrat iz Carigrada († poslije 439) grupira crkvena zbivanja od 305. do 439. oko velikih careva; upotrebljava dobra vrela, manje je upleten u teološke sporove od svoga prethodnika, pa je stoga nepristraniji i prije svega blaži prema hereticima. Sozomen, također carigradski prokurator, nadvisio je Sokrata, koga poznaje, u književnoj vještini, ali ne u pouzdanosti i kritičnosti. U njegovu prikazu događaja od 324. do 425. (podrobno samo do 421) stupa njegov vlastiti stav posve u pozadinu. Teodoret iz Cira piše naprotiv kao pristaša antiohijske škole, prešućujući često slabe strane svojih junaka, no kao mnogostran pisac umije pričati zorno i živo. U svoj prikaz, koji siže od 323. do 428. uvrstio je mnogo sinodalnih poslanica, pisama i isprava, no u kronologiji je pokatkad površan i netočan. Na ta tri Euzebijeva nastavljača nadovezuje se »Crkvena povijest« Evagrija Skolastika († oko 600), u kojoj je opisana povijest kristoloških sporova (431—594) sa strogo pravovjernog stajališta, ali istinoljubiva.^{2a}

Latinska Crkva preuzela je u prvo vrijeme grčku historiografiju. Euzebijevu »Crkvenu povijest« latinski je preradio 403. Rufin od Akvileje i dodao dvije knjige, za koje je možda (prema Heseleru) upotrijebio kao predložak izgubljenu »Crkvenu povijest« Gelazija od Cezareje. Na Kasiodorovu pobudu preveo je monah Epifanije ona tri nastavka na latinski i stopio ih u »Historia tripartita« prema nekom grčkom uzoru koji je već postojao (Theodorus Lector). Rufin i »Historia tripartita« postali su osnovne crkvenopovijesne knjige srednjeg vijeka.

Materijali koje je Euzebije obrađivao doskora su se obrađivali i pojedinačno. Epifanije od Salamine sabrao je između 374. i 377. osamdeset hereza u svojem djelu »Kovčežić s lijekovima« (*Πανάριον*)³. Jeronim je 392. izdao prvi katalog kršćanskih spisatelja, koji obuhvaća 135 imena; taj su katalog nastavili oko 480. godine semipelagijanac Genadije, a u

^{2a} Tri grčka Euzebijeva nastavka sažeо je i do 527. dalje vodio Theodoros Lector, čije je djelo sačuvano, na žalost, samo u jednoj epitome. Kasnija bizantska kronistika (npr. Teofan Priznavalac, Xantopoulos) crpla je iz njega. Napisana na koptskom, ali sačuvana samo na etiopskom važna je za 7. stoljeće kronika monofizita Ivana iz Nikiua. Kasnija bizantska historiografija uvažavala je — iako je u prvom redu bila povijest Carstva — teološke sporove, najviše Georgije Pahimeres († oko 1310) i Nicefor Gregoras († 1359/60).

³ Izd. K. Holl, 3 sv. (Berlin, 1915, 1921, 1933) [= GCS 25, 31, 37]; Lit: Altaner⁸ 283.

7. stoljeću Izidor od Seville i Ildefons od Toledo⁴. Također već u 4. st. počeli su se nadopunjavati popisi biskupa, no ne stvarnim materijalom iz starine, nego samo izračunatim vremenskim podacima. Takav je popis jeruzalemskih biskupa u Epifanija (66, 19 s) i katalog rimskih biskupa u Kronografa iz 354. godine⁵; prva redakcija »Libri Pontificalis« (do Feliksa IV, 526/530) potječe iz 6. st. I na Istoku i na Zapadu počeli su se u drugoj polovici 4. stoljeća sakupljati sinodalni kanoni, mjerodavni za crkvenu disciplinu; najstarija grčka zbirka sačuvana izravnom predajom jest sustavno sređena zbirka Ivana Skolastika, nastala oko 550. Na Zapadu zbirka Dionizija Egzigva, nastala u Rimu oko 500, stoji na početku niza sličnih djela⁶. Akti koncila u Efezu (431) najstariji su sačuvani akti nekog ekumenskog koncila. Spise o povijesti donatističkog spora sabrao je između 330. i 347. Optat od Mileve, Augustin je 417. izvjestio o postanku pelagijanskog spora. Iz druge polovice 6. st. potječe u Rimu nastala zbirka papinskih i carskih pisama koja se po svom nalazištu zove »Collectio Avellana«. Kršćanska biografija koja siže u pretkonstantinsko vrijeme služi prije svega u nabožne svrhe, kao ona Ciprijana od Poncija, Atanazijeva Vita Antonii, život Makrine Grgura iz Nise, Paulinova Vita Ambrosii te Augustinov životopis Posidija. U Paladijevim monaškim biografijama, koje su nastale na Istoku, te u »Historia Lausiaca« potiskuju demonizam i bolesna potreba za čudesima povjesni izvještaj.

Sličnu ulogu kao Rufinova obradba Euzebijeve »Crkvene povijesti« i njezini nastavci u »Historica tripartita« preuzeila je, što se tiče povijesti svijeta i spasenja, Jeronimova preradba euzebijevske »Kronike svijeta«. Manju su važnost imale kratke »Kronike svijeta« Sulpicija Severa (do 400) te Prospera Akvitanskog (do 455), veći ugled stekao je »Chronicon« Izidora od Seville (do 615). No daleko važnije od tih zbirki materijala postale su za povjesnu misaonost ranog i razvijenog srednjeg vijeka Augustinove 24 knjige »De civitate Dei« (napisane 413/426): Božja država — zapravo Crkva kao sakralna zajednica — bori se neprekidno s civitas terrena, koja nije identična s nekom određenom državom, pa ni rimskom. Borba shvaćena između vjere i bezvjerja glavna je tema

⁴ De viris illustribus: PL 23, 631—760; novo izd. G. Herding (Leipzig, 1924) sadrži i nastavak Genadija. Izidor od Seville: PL 83, 1081—1106. Ildefonz od Toledo: PL 96, 195—206; Lit: Altaner⁶ 8.

⁵ Izd. Th. Mommsen: MGAuctant IX 13—196; popis rimskih biskupa 73/76; Lit: RAC II 407—415 (L. Koep).

⁶ PL 67, 139—316; za sve starije zbirke još uvijek osnovno: Ch. Turner, Ecclesiae occidentalis monumenta iuris antiquissima, 3 sv. (Oxford, 1899/1913); E. Schwartz, Die Kanonessammlungen der alten Reichskirche: ZSavRGkan 25 (1936) 1—114.

svjetske povijesti, shvaćene kao povijesti spasenja. Kao i Augustinova »Božja država«, tako su i istodobne »Historiae adversus paganos« Pavla Orozija apologija kršćanstva; obje žele dokazati da kršćanstvo nije kri-vo za tadašnje jade i neprilike.

Povijest svijeta i spasenja raščlanjuje se u pravilu po jednoj od dvi-ju temeljnih shema, koje se, dakako, mogu mijenjati na razne načine. Nadovezujući na Ps 89,4, da je pred Bogom tisuću godina kao jedan dan, dijeli se već u židovskim mesijanskim spisima povijest po analogiji šesto-dnevnog stvaranja u šest milenija, na koje bi se kao sedmi milenij treba-lo nadovezati mesijansko kraljevstvo. Justin mučenik i Irenej prihvatali su tu diobu i objasnili je hilijastički: svijet će biti dovršen u isto toliko »dana« u koliko je stvoren. Nakon godine 6000. slijedi tisućugodišnje Kri-stovo kraljevstvo na Zemlji. Hipolit i Laktancije pretvorili su tu eshatološku shemu u kronološku. Jeronim je na njoj utemeljio svoju »Kroniku svijeta« a bila je poznata i Augustinu. Kod ovoga nalazimo osim toga paralelizam sa šest čovjekovih životnih doba (infantia, pueritia, adoles-centia, iuventus, gravitas, senectus) i trostruku podjelu u smislu povijesti spaša: ante legem, sub lege, sub gratia. Nauka o šest doba svijeta (aetates mundi) prešla je od Jeronima i Augustina preko Izidora od Se-ville i Bede (»De sex aetatibus mundi«) u srednji vijek.

Druga uobičajena shema raščlanjuje svjetsku povijest prema četiri svjetska carstva: asirsko-babilonskom i perzijskom, carstvu Aleksandra Velikog i Imperium romanum. Ni ona nije kršćanskog podrijetla (u vri-jeme augustâ upotrebljava je Pompej Trog), no Jeronim ju je prenio u kršćansku povjesnu misao oslanjajući se na proroka Danijela (2,36 ss): Imperium romanum, koji je postao kršćanski, trajat će — kao posljed-nje od četiriju svjetskih carstava — do konca svijeta. Te se sheme još u 16. st. pridržavao Sleidan.

b) Kršćanska historiografija, a ne crkvena povijest u srednjem vijeku

Euzebijeva »Crkvena povijest« nije tokom cijelog srednjeg vijeka našla sljedbenika, iako se samo ime »crkvena povijest« tu i tamo javlja. Umjesto Crkve dolaze u prijelaznom razdoblju kao predmeti pisanja kršćanske povijesti pokršteni germanski narodi, kasnije samostani i bi-skupije, sveci. Srednjovjekovni kroničar i pisac anala miješa, ukoliko ne nastavlja Jeronimovu kroniku, redovito svoj izvještaj o doživljenoj sadašnjosti većinom s nekritički preuzetim vijestima starih autora, koje trebaju dati okvir cjelovitoj povjesnoj slici: pisac misli na način povje-